

Türkiye Arıcılık Sektöründe Mevcut Durum, Sorunlar ve Çözüm Önerileri

Mustafa Bahadır ÇEVİRİMLİ, Engin SAKARYA

Ankara Üniversitesi, Veteriner Fakültesi, Hayvan Sağlığı Ekonomisi ve İşletmeciliği Anabilim Dalı,
Ankara-TÜRKİYE.

Özet: Arıcılık Türkiye ve Dünya'da her geçen gün gelişen, ekonomik getirisi ve ürün çeşitliliği artan bir sektördür. Türkiye'de kovan sayısı ve bal üretimi her geçen yıl artmakta ancak verimlilikte gerileme yaşanmaktadır. Başta verim düşüklüğü olmak üzere Türkiye arıcılık sektörünün birçok teknik ve ekonomik sorunu bulunmaktadır. Bu çalışma ile sektörün mevcut durumu, teknik ve ekonomik sorunları tespit edilerek, sektörün öncelikli sorunlarına çözüm önerileri getirilmesi amaçlanmıştır. Türkiye arıcılık sektörü destekleme politikalarında, üretimin planlanması, verimliliğin artırılması, dış ticarete rekabet gücünün sağlanması hedeflenmelidir. Arıcılık işletmelerinde gelir artışı için; işletmelere güncel teknik bilgi ve kaliteli ucuz girdinin sağlanması, ürün çeşitliliğinin artırılması ve kooperatif yapıların pazarlama faaliyetlerinin etkinleştirilmesi gelir artırıcı tedbirler olarak görülmektedir.

Anahtar kelimeler: Arıcılık sektörü, bal, desteklemeler, hayvancılık ekonomisi, pazarlama

Current Situation, Problems and Solutions for Beekeeping Sector in Turkey

Summary: The beekeeping becomes a sector, which is developing and of which the economic return and product diversity are increasing with each passing day in the world and Turkey. The beehive number and honey production has increasing every passing year but a decrease has been experienced in productivity. There are many technical and economic problems in beekeeping sector in Turkey, especially the low productivity. It is aimed by detecting the current situation and problems in beekeeping sector in Turkey via this study at offering solutions for the primary problems. The support policies in the beekeeping sector in Turkey should have the quality to increase the competitive capacity in foreign trade and also the productivity in production. In order to increase the incomes of the beekeeping enterprises, its essential to provide the actual technical and financial support, product diversity to the enterprises and to activate the cooperatives for marketing.

Key words: Beekeeping sector, honey, marketing, support measures, livestock economics

Giriş

Arıcılık; flora ve iklim koşullarına bağlı olarak yapılan hayvansal üretim faaliyetidir. Bal arılarının yaşamlarını sürdürebilmesi ve başta bal olmak üzere çeşitli ürünler üretebilmeleri bitkilere ve arıların sağlıklı olmalarına bağlıdır. Arıcılık; bal arısı kolonilerinin kendi ihtiyaçlarından fazla olan bal, polen, propolis gibi ürünleri kovanlarında stoklamalarını sağlamaya, böylelikle bal başta olmak üzere diğer arıcılık ürünlerini elde etmeye yönelik yapılan faaliyetler bütünüdür (8). Arıcılık insan gıdası olarak bal ve diğer ürünlerin üretiminin yanı sıra bitkilerin tozlaşmasında da etkin rol oynayarak bitkisel üretime katkıda bulunmakta olup, bu ve benzer yönleriyle insanlığa hizmet eden önemli bir hayvansal üretim koludur. Arıcılık faaliyetinin, diğer hayvancılık faaliyetlerine göre daha az sermaye ve işgücü ge-

rektirmesi, arazi varlığı olmadan da gerçekleştirilebilmesi gibi önemli avantajları bulunmaktadır (4).

Türkiye kovan sayısı ve toplam bal üretimi açısından Çin'den sonra dünyada ikinci sırada yer almaktadır. Ancak Türkiye bal verimliliği ve üretilen balın ihraç edilerek ülke ekonomisine katma değer sağlanması konularında aynı seviyelerde yer alamamaktadır. Bu durum ülkemizin büyük bir potansiyel barındıran arıcılık sektöründen yeterince faydalanamadığını göstermektedir (7,17).

Türkiye ve Dünya'da Arıcılık Sektörü

Arıcılık sektörü günümüzde hızla büyüyen, ekonomik getirisi yüksek ve ürün çeşitliliği fazla olan bir ticari faaliyet alanı haline gelmiştir. Bununla birlikte, Türkiye'de arıcılık sektörünün birçok teknik ve ekonomik sorunu bulunmaktadır. Bu sorunları genel olarak bal verimi düşüklüğü, arı hastalıkları ve zararlıları, ihracat kapasitesini istenilen seviyelere çıkaramama, arıcılık işlet-

meleri açısından ürün pazarlamada yaşanan zorluklar ve örgütlenmedeki bazı yetersizlikler, destekleme politikaları, gezginci arıcılıkta yaşanan sorunlar şeklinde sıralamak mümkündür. Sektörün mevcut sorunlarına ilaveten, dünyada arıcılığın küreselleşmesi ve artan uluslararası rekabet arıcılık üzerindeki baskısını her geçen gün artırmaktadır (7,24).

Dünya'da Arıcılık Sektöründe Üretim ve Verimlilik

Dünya'da kırsal alanda gerçekleştirilen, arıcılık faaliyetleri ve arıcılık sektörüne olan ilgi her geçen yıl artmaktadır. Dünya toplam bal üretimi, mevcut kovan sayısı ve bal verimine ilişkin 2003-2013 yıllarına ait rakamlar ve yıllara göre değişimi Tablo 1'de sunulmuştur (5).

Dünya'da 2013 yılı itibariyle en çok bal üreten ilk beş ülke sırasıyla Çin, Türkiye, Arjantin, Ukrayna ve Rusya'dır. Bu ülkelere ilişkin bal üretim miktarı, kovan sayısı ve bal verimine ilişkin bilgiler Tablo 2'de sunulmuştur (5)

Tablo 2 incelendiğinde, 2013 yılı FAOSTAT verileri itibariyle Çin'in 8 900 000 adet kovan ile dünya kovan varlığının %11'ine, 450 300 ton bal üretimi ile dünya bal üretiminin %27.1'ine sahip olduğu görülmektedir. Tablodan Çin'in bal üretim miktarı bakımından diğer ülkelere göre açık ara önde olduğu anlaşılmaktadır. Türkiye ise 6 641 348 kovanla dünya kovan varlığının % 8.2'sine sahip olup, 94 694 ton bal üretimi ile dünya toplam bal üretiminin %5.7'sini gerçekleştirerek en çok bal üreten ikinci ülke konumun-

Tablo 1. Dünya toplam bal üretim miktarı, kovan sayısı ve bal verimi

Yıllar	Bal Üretim Miktarı (ton)	Endeks	Kovan Sayısı	Endeks	Bal Verimi (kg)	Endeks
2003	1 321 826	100	71 631 600	100	18.5	100
2004	1 362 633	103	73 038 610	102	18.7	101
2005	1 419 072	107	73 388 559	102	19.3	105
2006	1 515 737	115	75 176 920	105	20.2	109
2007	1 477 709	112	74 902 668	105	19.7	107
2008	1 545 045	117	76 066 452	106	20.3	110
2009	1 533 806	116	76 767 599	107	20.0	108
2010	1 555 980	118	76 907 329	107	20.2	110
2011	1 636 399	124	78 202 046	109	20.9	113
2012	1 616 819	122	80 446 912	112	20.1	109
2013	1 663 798	126	80 986 086	113	20.5	111

Tablo 1'den 2003-2013 yılları arasında dünya bal üretiminde %26 oranında artış yaşandığı ve toplam bal üretiminin 1 663 798 tona ulaştığı görülmektedir. 2003 yılında 18.5 kg olan bal verimi 2013 itibariyle %11 oranında artışla 20.5 kg düzeyine yükselmiştir. Aynı dönemde dünyadaki arılı kovan varlığı %13 oranında artarak 80 986 086 adet olmuştur.

dadır. Türkiye'yi sırasıyla 80 000 ton ile Arjantin, 73 713 ton ile Ukrayna ve 68 446 ton bal üretimi ile Rusya izlemektedir. Bal verimlilikleri incelendiğinde, kovan başına 50.6 kg ile en yüksek bal verimine sahip ülke Çin'dir. Türkiye hariç bal üretiminde ilk beşte yer alan ülkelerin hepsinin verimlilik rakamları, 2013 yılı Dünya ortalama bal verimi olan 20.5 kg düzeyinden yüksektir (5).

Tablo 2. 2013 Yılı en çok bal üreten ilk beş ülkenin toplam bal üretim miktarı, kovan sayısı ve bal verimi

Ülkeler	Bal Üretim Miktarı (ton)	Dünya Bal Üretimindeki Payı (%)	Kovan Sayısı	Dünya Kovan Sayısı Pay (%)	Bal Verimi (kg)
Çin	450 300	27.1	8 900 000	11.0	50.6
Türkiye	94 694	5.7	6 641 348	8.2	14.3
Arjantin	80 000	4.8	2 970 000	3.7	26.9
Ukrayna	73 713	4.4	2 936 000	3.6	25.1
Rusya	68 446	4.1	3 284 176	4.1	20.8

Türkiye’de Arıcılık Sektöründe Mevcut Durum ve Sorunlar

Türkiye’nin doğal koşulları, coğrafi konumu, uygun iklim şartları ve zengin bitki örtüsü arıcılık faaliyetlerine elverişlidir. Anadolu’nun kendine özgü topografik yapısı, çiçeklenmenin farklı bölgelerde yılın hemen her mevsiminde gerçekleşmesi, arıcılık faaliyetlerinin Türkiye’nin bütün bölgelerinde yapılmasına ve sektörün gelişmesine olanak sağlamaktadır. Flora anlamında Türkiye’nin, sahip olduğu 12 000 tür bitkinin yaklaşık 3 000 kadarı endemiktir (1,3,16).

Türkiye’de 2004-2014 yıllarına ilişkin bal üretim miktarı, kovan sayısı ve bal verimliliğine ait bilgiler aşağıda Tablo 3’te sunulmuştur (21).

Türkiye toplam arılı kovan varlığı 2014 yılı itibarıyla 7 082 732 adet olup, 2004-2014 döneminde arılı kovan varlığında %61 oranında artış gerçekleşmiş, aynı dönemde toplam bal üretim miktarının %40 aratarak 103 525 tona ulaştığı tablodan anlaşılmaktadır. Ancak kovan sayısı ve bal üretim miktarlarındaki artışa rağmen, bal verimliliğinin düştüğü gözlemlenmektedir. Nitekim 2004 yılında bal verim miktarı 16.8 kg düzeyindeyken 2014 yılına kadar olan süreçte %13 oranında azalarak 14.6 kg’a gerilemiştir. Toplam bal üretimindeki artışın verimlilikteki artıştan kaynaklanmadığı, kovan sayısındaki artıştan ileri geldiği anlaşılmaktadır (21).

Türkiye toplam bal üretimi, kovan sayıları ve bal

Tablo 3. Türkiye toplam bal üretim miktarı, kovan sayısı ve bal verimi

Yıllar	Bal Üretim Miktarı (ton)	Endeks	Kovan Sayısı (adet)	Endeks	Bal Verimi (kg)	Endeks
2004	73 929	100	4 399 725	100	16.8	100
2005	82 336	111	4 590 013	104	17.9	107
2006	83 842	113	4 851 683	110	17.3	103
2007	73 935	100	4 825 596	110	15.3	91
2008	81 364	110	4 888 961	111	16.6	99
2009	82 003	111	5 339 224	121	15.4	91
2010	81 115	110	5 602 669	127	14.5	86
2011	94 245	127	6 011 332	137	15.7	93
2012	89 162	121	6 348 009	144	14.0	84
2013	94 694	128	6 641 348	151	14.3	85
2014	103 525	140	7 082 732	161	14.6	87

Tablo 4. 2014 Yılı Türkiye İBBS-1 itibarıyla bal üretimi, kovan sayıları ve verimlilikler

Bölgeler	Bal Üretim Miktarı (ton)	Türkiye Bal Üretimindeki Payı (%)	Kovan Sayısı (adet)	Türkiye Kovan Sayısı Pay (%)	Bal Verimi (kg)
Ege	24 928	24.1	1 510 346	21.3	16.5
Doğu Karadeniz	19 794	19.1	976 479	13.8	20.3
Akdeniz	18 668	18.0	1 219 602	17.2	15.3
Ortadoğu Anadolu	8 424	8.1	706 646	10.0	11.9
Güneydoğu Anadolu	6 560	6.3	535 336	7.6	12.3
Batı Marmara	5 768	5.6	362 496	5.1	15.9
Orta Anadolu	4 850	4.7	351 557	5.0	13.8
Kuzeydoğu Anadolu	4 506	4.4	398 765	5.6	11.3
Batı Karadeniz	4 103	4.0	418 203	5.9	9.8
Doğu Marmara	3 271	3.2	332 080	4.7	9.9
Batı Anadolu	1 927	1.9	203 414	2.9	9.5
İstanbul	722	0.7	67 808	1.0	10.7

verimi hakkında İstatistiki Bölge Birimleri Sınıflandırması 1. Düzey (İBBS-1) itibarıyla, arıcılık faaliyetlerine ilişkin bilgiler Tablo 4'te sunulmuştur (21).

Ege bölgesi 24 928 ton ile Türkiye'de en çok bal üreten bölgedir. Bunu sırasıyla 19 794 ton ile Doğu Karadeniz ve 18 668 tonla Akdeniz bölgesi takip etmektedir. Arılı kovan sayıları incelendiğinde 1 510 346 adet kovan varlığı ile Ege bölgesi Türkiye'de en çok arılı kovana sahip bölge olup, bunu sırasıyla 1219602 arılı kovan ile Akdeniz bölgesi ve 976 479 arılı kovan ile Doğu Karadeniz bölgesi izlemektedir. Bal verimliliğinde 20.3 kg ile Doğu Karadeniz bölgesi ilk sırada olup, bunu 16.5 kg ile Ege bölgesi ve 15.9 kg ile Batı Marmara bölgesi izlemektedir. Verimlilikte ilk üç sırada yer alan bu bölgelerin hepsinin ortalama bal verimi 14.6 kg olan Türkiye ortalamasından yüksek olmasına karşın, Dünya ortalama bal verimi olan 20.8 kg düzeyinin altındadır.

Kaynak bilgilerine göre bal verimini etkileyen başlıca faktörler; arı hastalık ve zararlıları, kolonide ana arı değişim yılı ya da yaşı, mevcut bitki örtüsünün durumu ve iklim, arıcılık faaliyetinin tek geçim-yan gelir kaynağı olup olmaması veya hobi amaçlı yapılması, gezgin arıcılık yapılması şeklinde sıralanabilir. Türkiye'de arıcılığın gelişmesini engelleyen ve bal verimini düşüren en önemli etkenlerin başında arı hastalık ve zararlıları gelmektedir. Hastalıklarla mücadelede rastgele ve hatalı yapılan uygulamalar hem ekonomik kayıplara hem de hastalığın sağlam kolonilere yayılmasına neden olmaktadır (22,23).

Bal verimini etkileyen önemli faktörlerden bir diğeri ana arı yaşıdır. Kârlı ve verimli arıcılığın temelinde ana arının genç olması yatmaktadır.

Kaynaklarda ana arının en yüksek verimde olduğu çağın iki yaş olduğu belirtilmektedir. Bu yaştan sonra ana arının yumurta veriminde azalma olduğu bilinmektedir. Türkiye'de yapılan sınırlı ve bölgesel çalışmalara göre ana arı yaşının ortalama 3 olduğu tespit edilmiş, bu durumun Türkiye'de üretilen ana arı sayısının yetersizliğinden kaynaklandığı bildirilmektedir (23).

Türkiye Arıcılık Sektöründe Örgütlenme, Destekleme Politikalarında Mevcut Durum ve Sorunlar

Ülkemizdeki kovan varlığının doğru tespit edilmesi, arı ve arı ürünleri üretimi konularındaki istatistiki bilgilerin toplanarak veri tabanı oluşturulması, hastalıklarla mücadelede etkinliğin sağlanması, gezginci arıcılığın disiplin altına alınması ve üretimin artırılmasına yönelik tüm arıcılık işletmelerinin ve arılı kovanların kaydedilmesi amacıyla Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB) ve Türkiye Arı Yetiştiricileri Merkez Birliği (TAB)'nin 2008 yılına yaptıkları protokol çerçevesinde Arıcılık Kayıt Sistemi (AKS) yürürlüğe girmiştir. Arıcılık destekleme ödemeleri 2009 yılından bu yana AKS üzerinden yapılmaktadır (10).

Ülkemizdeki arıcılık işletmeleri TAB ve Bal Üreticileri Birliği çatıları altında örgütlenmektedir. Ayrıca arıcılık işletmelerinin birlik çatısı altında toplanmasını teşvik etmek amacıyla Türkiye Arıcılar Birliği veya Bal Üreticileri Birliği'nden herhangi birisine üye olan üreticilere, birliklere üye olmayan üreticilere kıyasla TL bazında daha fazla destek verilmiştir (10,18).

Hayvancılık sektöründe günümüze kadar uygulanan destekleme politikalarından, arıcılık sektörü yeteri kadar faydalanamamıştır. Diğer taraftan bu üretim alanındaki örgütlenme düzeyinin yetersiz oluşu günümüzde önemli bir sorun ola-

Tablo 5. Yıllar itibarıyla Türkiye arıcılık sektörüne yapılan desteklemeler

Yıllar	Destek Alan Arıcılık İşletme Tipi	Ana Arı Desteği (TL/ adet)	Süzme Bal Desteği (TL/ kg)
2003	Birlik Üyesi	6	-
	Üye Olmayanlar	4	-
2004	Birlik Üyesi	10	-
	Üye Olmayanlar	5	-
2005	Birlik Üyesi	15	0.4
	Üye Olmayanlar	7.5	0.3
2006	Birlik Üyesi	15	0.6
	Üye Olmayanlar	7.5	0.3
2007	Birlik Üyesi	15	0.6
	Üye Olmayanlar	7.5	0.3

rak karşımızda durmaktadır. Arıcılık sektörüne yönelik desteklemeler 2003 yılından itibaren başlamış, bu kapsamda ana arı, bombus arısı üretimi ve kullanımı, bal üretim desteği ve arılı kovan, ihracat desteklemeleri gibi birçok destek verilmeye başlanmıştır. Arılı kovan, bombus arısı ve ihracat destekleri günümüzde halen uygulanan destekler arasında yer almaktadır (10,18).

Türkiye arıcılık sektörüne 2003 yılından itibaren verilen desteklemeler ve destek miktarları Tablo 5'te sunulmuştur (19).

Arıcılık sektörüne verilen desteklerin 2003 ve 2004 yılları için sadece ana arı desteği şeklinde gerçekleştiği görülmektedir. Arıcılık işletmelerinin örgütlenmesini teşvik etmek amacıyla birliklere üye olan işletmelere olmayanlara göre TL bazında daha yüksek destekleme yapıldığı Tablo 5'ten anlaşılmaktadır. 2005 yılından itibaren

ana arı desteği devam etmiş, ayrıca üretilen süzme bala da destekleme getirilmiştir. Ayrıca 2005 yılında örtü altı yetiştiricilikte doğal yollarla bitkisel tozlaşmayı sağlamak, bu amaçla kullanılan tarımsal ilaçlamayı azaltmak ve bombus arısı üretimini artırmak için bombus arısı işletmeleri de destekleme kapsamına alınmıştır. Ana arı ve üretilen süzme bala verilen desteklemeler 2008 yılına gelindiğinde kaldırılmış ve sadece arılı kovan desteği getirilmiş, bombus arısı üretimi için destekleme ödemesine ise devam edilmiştir. 2014 yılı itibarıyla arıcılık işletmelerine arılı kovanlarının her birisi için nektar akım döneminde en az yedi adet çerçeve arı bulunmak şartıyla kovan başına 10 TL destek ödemesi yapılmıştır. Diğer taraftan bal ihracatında desteklemeler, 120 TL/ton ihracat iadesi olarak devam etmiştir (20).

Tablo 6. Desteklenen faydalanan işletme ve kovan sayıları ile destekleme miktarları

Yıllar	Bal Arısı Desteklemeleri				Bombus Arısı Desteklemeleri			
	İşletme Sayısı	Ana Arı (adet)	Süzme Bal (ton)	Arılı Kovan (adet)	Destekleme Miktarı (TL)	İşletme Sayısı	Koloni Sayısı (adet)	Destekleme Miktarı (TL)
2004	1 200	163 867	-	-	1 168 000	-	-	-
2005	6 183	222 391	17 975	-	5 839 000	1 062	4 150	83 000
2006	11 512	354 473	40 125	-	15 999 000	8 354	25 720	1 286 000
2007	9 475	362 916	25 007	-	21 655 000	9 220	34 220	1 711 000
2008*					22 367 000	-	-	-
2008	17 495	-	-	2 426 681	10 920 000	3 050	14 222	640 000
2009	26 663	-	-	3 656 052	21 936 000	5 334	35 547	1 777 000
2010	31 561	-	-	4 271 199	25 627 194	6 564	51 550	2 577 500
2011	35 533	-	-	4 927 781	34 494 467	8 040	70 267	4 216 020
2012	37 757	-	-	5 032 592	40 260 736	8 841	84 689	5 081 340
2013	41 305	-	-	5 459 483	43 675 864	10 335	102 711	6 162 660
2014	44 576	-	-	6 061 120	60 611 200	10 737	112 808	6 768 480

2008* geriye dönük yapılmış ödemeler

Türkiye'de arıcılık sektörüne ilişkin desteklemlerden faydalanan arıcılık işletme sayıları, kovan sayıları ve destekleme tutarlarına ilişkin bilgiler Tablo 6'da sunulmuştur (19).

Tablo incelendiğinde, desteklemlerden faydalanan arıcılık işletme sayısı ve destekleme tutarlarının her geçen yıl artış gösterdiği anlaşılmaktadır. Verilmeye başlandığı 2008 yılında arılı kovan desteklemelerinden faydalanan işletme sayısı 17 495, desteklenen arılı kovan sayısı 2 426 681'dir. Arılı kovan desteklemelerinden faydalanan işletme sayısında 2014 yılı itibarıyla % 154 oranında artış gerçekleşmiş ve sayı 44 579'a, desteklenen arılı kovan sayısı yaklaşık % 150 oranında artarak 6 061 120'ye ulaşmıştır. Bu desteklemlerde işletmelere getirilen 30 ve üzeri sayıda arılı kovana sahip olma şartı, sektörde üretim faaliyetine katılan işletmelerin % 14.5'ini desteklemlerden mahrum bırakmıştır.

Türkiye arıcılık sektörünün 2003 yılından itibaren desteklemeler kapsamına alınması ve 2009'da arıcılık kayıt sisteminin aktifleşmesi ile arıcılık sektöründe izlenebilirlik ve kayıt dışılığın önlenmesi günümüzde daha mümkün hale gelmiştir. Ancak gelişmiş ülkelerin sektöre dönük destekleme politikaları incelendiğinde, ülkemizde uygulanan destekleme politikalarının yeniden

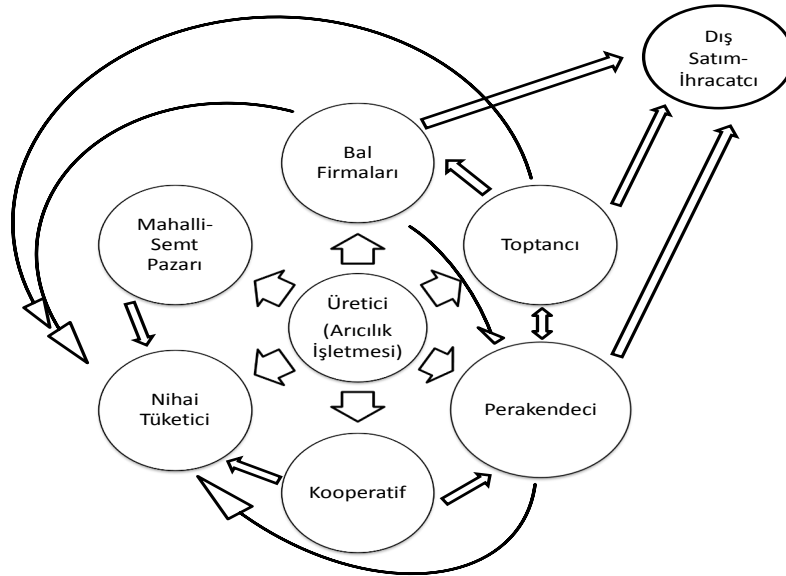
gözden geçirilmesi gerekliliği ortaya çıkmıştır.

Türkiye'de Bal Pazarlama Yapısı ve Pazarlamada Yaşanan Sorunlar

Türkiye'de bal pazarlama alt yapısının geleneksellik arz ettiği söylenebilir. Genelde pazarlama sisteminde basamaklar üretici, toptancı ve perakendeci şeklinde üç temel grupta toplanmaktadır (14). Türkiye'de bal pazarlama yapısı ve kanalları Şekil 1'de verilmiştir.

Türkiye'de üretilen balların önemli bir kısmı toptancılar tarafından işleyici firmalara ulaştırılmakta, ballar bu tesislerde işlenip, ambalajlandıktan sonra büyük tüketim merkezlerindeki nihai tüketiciye ulaştırılmaktadır. Geriye kalan miktarı ise üretim bölgelerindeki yerel pazarlarda bizzat üreticiler tarafından toptan veya perakende olarak pazarlanmaktadır. Bu pazarlama kanallarına ek olarak arıcılık işletmeleri ürünlerini işleyici firmalara verebilmekte ve/veya kooperatifler aracılığı ile ürünlerine pazar bulabilmektedir. Arıcılık işletmeleri kooperatifler aracılığıyla pazarlamayı kâr marjı düşüklüğünden dolayı en son alternatif olarak düşünmektedir (15).

Başta bal olmak üzere diğer arıcılık ürünlerinin pazarlanmasında Türkiye'deki geleneksel pazarlama yapısı, pazarlamada etkinliği azaltmakta ve üreticiyi elde ettiği gelir anlamında tatmin

Şekil 1. Türkiye'de bal pazarlama alt yapısı ve kanalları

etmemektedir. Muğla ve İzmir'de faaliyet gösteren arıcılık işletmelerine yönelik gerçekleştirilen bir çalışmada, üreticiler ürünlerini toptancılar aracılığı ile pazarladıklarında satış tutarının %42'sinin üreticiye aktarıldığı bildirilmektedir. Üreticilerin ürünlerini kooperatife, dış satımcı veya fabrikaya pazarladıklarında satış tutarının sırasıyla %40, %48 ve %50'sinin kendilerine ulaştığı ifade edilmektedir. Üreticiler ürünlerini doğrudan doğruya tüketiciye ulaştırdıklarında ise bir kg bal tutarının %88'inin kendilerine geri döndüğü bildirilmektedir (15). Arıcılık sektöründeki pazarlama yapısında kooperatif yapıların etkin olduğunu söylemek genel anlamda mümkün değildir. Arıcılık işletmelerinin pazarlama ile ilgili sorunlarının başında; ürünlerin istenilen zamanda ve istenilen fiyattan satılamaması, balda kalite-fiyat ilişkisinin olmaması ve tüketicilerin kaliteli bal konusunda bilgi düzeyinin düşük olması gelmektedir (17).

Dünya ve Türkiye Bal Dış Ticaretinde Mevcut Durum ve Sorunlar

Dünya'da dış ticarete söz konusu olan bal miktarı her geçen yıl artmakta ve dünya toplam bal üretimi içerisinde ihrac edilen balın ticaret hacminde artış gözlemlenmektedir. Buna ilişkin olarak Dünya'da uluslararası ticarete konu olan toplam bal miktarı, dünya bal ihracatının dünya toplam bal üretimindeki payı, ticaret hacmi ve oransal değişimlerine ilişkin veriler aşağıda Tablo 7'de sunulmuştur (6).

Tablo incelendiğinde 2002-2012 yılları arasında Dünya'da ticarete konu olan bal miktarı %28 oranında artarak 405 581 tondan 518 751 tona yükselmiştir ancak satılan balın yüzdesinde

önemli bir değişim yaşanmamıştır. Bunun nedeni Dünya'da toplam bal üretiminin yıllar içinde artmasıdır. Aynı dönemde dünya bal ihracat hacmi %149'luk bir artış ile 697 695 000 US\$'dan 1 737 321 US\$ düzeyine ulaşmıştır.

Dünya'da 2012 yılı verileri itibarıyla en çok bal ihraç eden üç ülke 110 158 ton ile Çin, 75 135 ton ile Arjantin ve 32 040 ton ile Meksika'dır. Türkiye'nin 2012 yılı bal ihracatı 1 263 ton olup, Dünya bal ihracatı sıralamasında 40. sırada yer almaktadır. İhraç edilen bal miktarları bakımından Dünya ihracatının %21.24'ünü Çin tek başına, Arjantin %14.48'ini, Meksika %6.18'ini gerçekleştirirken, Türkiye'nin Dünya bal ihracatındaki payı %0.24'tür. Çin, Arjantin ve Meksika bal ihracatında yıllar içinde kendi aralarında yer değiştirmiş olsalar da, son 15 yıllık süreçte dünya ortalama bal ihraç fiyatlarının altında bir fiyat düzeyinden ihracat gerçekleştirebildikleri için ilk üç sırada bu ülkelerden başka bir ülke yer almamıştır (6).

Türkiye bal dış ticaret hacminin yıllar içerisinde çok dalgalı bir seyir izlediği söylenilebilir. Örneğin Türkiye 2000 yılında toplam 3 515 ton bal ihracatı gerçekleştirirken, 2002 yılında Çin'de çıkan Sars hastalığı sebebiyle bu rakam 16349 tona ulaşmıştır. Buna karşın, Türkiye'nin bal ihracatı 2006-2010 yılları arasında 1 000 tonun altına gerilemiştir. Örneğin, 2013 yılı itibarıyla bal ihracatı 3 564 ton, 2014 yılında 4 969 ton olarak gerçekleşmiş olup, ihraç edilen balların %60'tan fazlası Almanya ve Amerika Birleşik Devletleri'ne, geriye kalan kısmı ise Ürdün, Mısır, Irak, Suudi Arabistan, Avusturya, Kuzey Kıbrıs Türk Cumhuriyeti, Belçika ve İspanya

Tablo 7. Dünya toplam bal ihracatı ile ihracat değerleri

Yıllar	İhracat Miktarı (ton)	Endeks	Toplam Üretimdeki Payı (%)	İhracat Değeri (1000\$)	Endeks
2002	405 581	100	31.4	697 695	100
2003	403 394	99	30.5	952 515	137
2004	384 456	95	28.2	864 591	124
2005	423 901	105	29.9	716 708	103
2006	424 704	105	28.0	812 402	116
2007	410 081	101	27.8	906 001	130
2008	453 581	112	29.4	1 297 835	186
2009	426 144	105	27.8	1 271 228	182
2010	482 149	119	31.0	1 477 726	212
2011	476 582	118	29.1	1 620 055	232
2012	518 751	128	32.1	1 737 321	249

ya'ya ihraç edilmiştir (6,10,11).

Türkiye bal ihracatında yaşanan dalgalanmanın başlıca nedenlerini, büyük ihracatçı ülkelerde yaşanan bazı konjonktürel gelişmeler, yurt içinde bala karşı artan iç talep değişiklikleri, balda kalıntı ve kalite sorunları şeklinde sıralamak mümkündür. Diğer taraftan sektörde verim düşüklüğünün neden olduğu, maliyet artışları Türkiye'nin ihracatta rekabet gücünü azaltmaktadır.

Türkiye'de Arıcılık Sektörünün Gelişimine Dönük Çözüm Önerileri

Arıcılık sektörünün karlılık ve verimliliğini artırmaya yönelik olarak, arı kolonilerinde en çok görülen paraziter hastalıklarla ilgili belirti ve özellikleri bilmelerinin yanı sıra bunlarla mücadele yöntemleri hakkında da bilgi sahibi olmaları gerekmektedir. Hastalıklara karşı ekonomik kaybı en aza indirmek için; hastalıklarla mücadelenin zamanında, uygun ilaçla ve uygun dozda yapılmasına özen gösterilmesi gerekmektedir. Bu sebeple, arı hastalık ve zararlıları ile mücadelede başarı sağlanması noktasında arıcıların ihtiyaç duydukları teknik bilgi ve desteğe kolay ulaşabilmeleri temel şarttır. Arıcıların gerekli teknik bilgi ve desteğe ulaşabilmesi hususunda bölgesel ve ulusal stratejiler belirlenmelidir. Belirlenecek olan doğru stratejiler, Gıda, Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı İl-İlçe teşkilatları, Türkiye Arı Yetiştiricileri Merkez Birliği ve Üniversite işbirliği çerçevesinde hayata geçirilerek bulaşıcı hastalıklarla mücadele konusunda kararlı politikalar izlenmesi gerekmektedir.

Verimliliği artıracak faktörlerden bir diğeri ana arının sağlıklı ve yaşının genç olması ile bulunduğu bölgeye uyum göstermesidir. Sektördeki sağlıklı ana arı ihtiyacının karşılanabilmesi için bölgesel koşullara uygun damızlık materyalin belirlenmesi, üretilmesi ve arıcılık işletmelerine kolayca ulaşması sağlanmalıdır. Türkiye'de arı gen kaynaklarının korunması, damızlık ana arı sorununun çözülmesi hususunda kalıcı ve sürdürülebilir politikalar belirlenmediği takdirde, üretici düzeyinde önemli verim kayıpları yaşanmaya devam edeceğinden, ülke arıcılığında verimliliğin istenen noktalara gelmesi mümkün olmayacaktır (9).

Arıcılık işletmelerinin pazarlama sorunlarının çözümünde öncelikle kooperatiflerin daha etkin bir rol oynaması sağlanmalıdır. Kooperatiflerin markalaşma yoluna giderek işletmelerin ürünlerine alternatif pazarlar oluşturması gerekmektedir. Alternatif pazar oluşturulmasında arıcılık işletmelerinde üretilen balın direkt olarak pazar-

lanabilmesi için gerekli tedbirlerin alınması, sektörün gelişimine önemli katkılar sağlayacaktır. Aracı marjlarının çok değişkenlik gösterdiği bu üretim dalında piyasa istikrarı, pazarlama alt yapısının geliştirilmesi ve üretici örgütlenmesinin eksiksiz olarak başarılması önem kazanmaktadır. Tüketici açısından talebin artırılmasına yönelik kamu spotu, reklam vb. toplu iletişim araçları kullanılarak tüketicinin bilgilendirilmesi ve tüketicinin bala olan güvenin sağlanması önemlidir (12,13).

Türkiye arıcılık sektörü destekleme politikalarının, toplam bal üretimi ile birlikte kovan başına verimliliği artırıcı nitelikte olması önem kazanmaktadır. Örneğin 2003 yılında Türkiye ortalama bal verimi 16.21 kg iken, ana arı ve süzme bal desteklemeleri ile bu rakam 17.28 kg'a ulaşmıştır. 2007 yılından üretim miktarından bağımsız destekleme sistemine geçildiğinden günümüzde bal veriminin 14.6 kg kadar gerilediği tespit edilmiştir. Dikkat çeken bir başka husus ise Türkiye'de 2003-2007 yılları arasında kovan sayısındaki artış 591 963 iken, kovan başı desteklemeler neticesinde 2007-2014 yılları arasında kovan sayısındaki artış 2 257 136'e ulaşmış olmasıdır. Görüldüğü üzere devlet, destekleme politikaları ile sektöre yön verebilme ve üretimin planlanması yetisine sahiptir. Arıcılık sektörüne verilecek desteklemeler kovan sayısını artırmaktan ziyade kovan başına verimi artıracak nitelikte olmalıdır. Arıcılıkta verimi artırıcı destekleme modeli olarak işletmelere sağlıklı ve bölgeye uygun ana arı temini, salgın hastalıklarla mücadelede tedavi desteği gibi modeller hayata geçirilebilir. Arıcılıkta bal verimi artışı sağlandığı takdirde bu durum üretim maliyetlerinin düşürülmesine katkı sağlayacak ve arıcılık işletmelerinin karlılığı artıracaktır (2,21).

Türkiye toplam kovan varlığının yaklaşık %15'ini oluşturan kovan sayısı 30 ve altında olan arıcılık işletmelerinin de devlet desteklemelerinden faydalanabilmesi, bu işletmelerin 30 ve üzeri kovan sayısına ulaşmaları sağlanarak, gerçek anlamda kayıt altına alınmalarına yönelik destekleme politikalarının benimsenmesi toplam bal üretiminin artırılması bakımından önem arz etmektedir. Türkiye'de gezginci arıcılık faaliyeti yaygın olarak yapılmaktadır. Gezginci arıcılık sayesinde değişik zamanlarda değişik bitkilerden yararlanarak daha çok ürün almak mümkün olmaktadır. Türkiye bulunduğu coğrafya ve sahip olduğu iklim yapısı nedeniyle kovan varlığının %75'ine sahip olan arıcılık işletmeleri değişik yörelerdeki

mevsimsel flora değişimine bağlı olarak gezgin-ci arıcılık yapmaktadır (10). Çok sayıdaki kovanın Türkiye'nin bir ucundan öteki ucuna gerçekleştirdiği bu hareketlilik, arı hastalıklarının yayılmasına sebep olmakta ve hastalıklarla mücadelede dezavantaj oluşturmaktadır. Arıcılığın yoğun olarak yapıldığı bölgelerde bitki örtüsünün durumuna göre, kovan nakli yapılacak yerlere düzenleme getirilmesi, kovan konulacak noktaların önceden tespit edilmesi ve kovan hareketlerinde hastalıkların yayılımı dikkate alınarak, kovan hareketlerine bölgesel veya iller düzeyinde bir düzenleme getirilmesi gerekmektedir. Alınacak bu önlemler ile hastalıkların yayılmasının önlenmesi, hastalıklara bağlı yaşanan ekonomik kayıpların azalması başta olmak üzere bir takım teknik ve ekonomik sorunların çözümüne katkı sağlanacaktır.

Türkiye günümüzde bazı hayvansal üretim alanlarında dışa bağımlı hale gelmiş ve tekrar bu alanlarda kendi kendine yeterlilik noktasına ulaşmak için çaba sarf etmektedir. Bu anlamda arıcılık sektörü hayvancılık sektörleri içerisinde kendi kendine yeterliliğini günümüzde sürdürebilen bir sektördür. Türkiye'de arıcılık sektörü arıcılık ürünlerinde artan ihracat düzeyi, yerli ilaç üretiminin desteklenmesi, gen kaynakları çeşitliliğinin kullanılarak hastalıklara dirençli ana arı hatları oluşturulması, yurt içinde verimliliği artırmak suretiyle, geliştirilecek damızlık ana arı hatlarıyla ihracat kanalıyla ülkeye döviz kaynağı sağlama potansiyeline sahiptir. Mevcut potansiyelin açığa çıkarılması için mevcut kaynaklar optimum şekilde kullanılmalı, Türkiye arıcılık sektörü dışa bağımlı hale gelmeden önce gerekli önlemler ivedilikle alınmalı ve hayata geçirilmelidir.

Kaynaklar

1. Çağlıyan A. Bitlis ilinde arıcılık faaliyetleri. İÜ Coğrafya Derg 2015; (30): 1-25.
2. Çevrimli MB, Sakarya E. Türkiye'de arıcılık sektörüne yönelik destekleme politikaları etkilerinin değerlendirilmesi. Dördüncü Uluslararası Muğla Arıcılık ve Çam Balı Kongresi. Kasım, 5-9, 2014; Muğla-Türkiye.
3. Davis PH. Flora of Turkey and East Aegean Islands. Edinburg Uni Pres, 1982; pp. 313-5.
4. Erkan C, Aşkın Y. Van ili Bahçesaray ilçesinde arıcılığın yapısı ve arıcılık faaliyetleri. YYÜ Tar Bil Derg 2001; 11(1): 9-28.
5. Food and Agriculture Organization of The United Nations Statistics Division (FAOSTAT), Beekeeping Statictics, http://faostat3.fao.org/download/Q/*E, Erişim tarihi: 01.11.2015
6. Food and Agriculture Organization of The United Nations Statistics Division (FAOSTAT), Trade Statictics, http://faostat3.fao.org/download/T/*E, Erişim tarihi: 01.11.2015
7. Fıratlı Ç, Karacaoğlu M, Gençer HV, Koç A. Türkiye arıcılığına ilişkin değerlendirmeler ve öneriler. Ziraat Mühendisleri Odası, Türkiye Ziraat Mühendisliği Altıncı Teknik Kongresi. Ocak, 03-07, 2005; Ankara-Türkiye.
8. Fıratlı Ç, Gençer, HV. Dünya arıcılığı ve Türkiye'nin yeri, Türkiye İkinci Teknik Arıcılık Kongresi. Şubat, 8-9, 1994; Ankara-Türkiye.
9. Gösterit A. Türkiye arıcılığının yapısı, sorunları ve sürdürülebilir arıcılık açısından değerlendirilmesi. Düzce Üniversitesi Arıcılık Araştırma, Geliştirme ve Uygulama Merkezi, http://www.dagem.duzce.edu.tr/Dokumanlar/96bc911c-8967-4887-a35c-c6760362456a_Calistay_Sunum_1_A.GOS.TERIT.pdf Erişim tarihi: 03.11.2015
10. Gıda Tarım ve Hayvancılık Bakanlığı (GTHB). Arıcılık Sektör Raporu. 2015; 2-15, Ankara-Türkiye.
11. Karaca Ü, Kösoğlu M, Yılıdızal İ, Topal E. Balda kalıntı sorunu. Arıcılık Arş Derg 2013; (9): 5-37.
12. Kekeçoğlu M, Rasgele P. Düzce ili Yığılca ilçesi arıcılık faaliyetleri üzerine bir çalışma. Uludag Bee Journal 2012; 13(1): 23-32.
13. Kuzeydoğu Anadolu Kalkınma Ajansı (KUDAKA). Kuzeydoğu Anadolu Bölgesi Arıcılık ve Arı Ürünleri Sektörü Raporu 2013; 5-13, Erzurum-Türkiye.
14. Sancak K, Sancak A, Aygören E. Dünya ve Türkiye'de arıcılık. Arıcılık Arş Derg 2013; (10): 7-13.
15. Saner G. İzmir ve Muğla illerinde faaliyet gösteren arıcılık işletmelerinin teknik ve ekonomik yapısı ile sorunların üzerine bir araştırma. Birinci Baskı. İzmir: Ege Üniversitesi Yayınları, 2005; p. 77-80.
16. Sarıözkan S, İnci A, Yıldırım A, Düzlü Ö. Kapadokya'da arıcılık. Erciyes Üniv Vet Fak Derg 2009; 6(2): 143-55.
17. Serhat Kalkınma Ajansı (SERKA). Ardahan Kafkas Arı Irkı ve Arıcılık Çalıştay Sektör Raporu 2012; 58-59 Kars, Türkiye.
18. Sıralı R, Konak F, Cınbirtoğlu Ş. Ülkemizdeki arıcılık desteklemeleri. Arıcılık Arş Derg 2013; 9: 14-19.

19. Hayvancılık Desteklemeleri Hakkında Uygulama Esasları Tebliği, 12.05.2015, Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.gov.tr/eskiler/2015/05/20150512-2.htm>, Erişim tarihi: 24.11.2015.
20. Tarımsal Ürünlerde İhracat İadesi Yardımlarına İlişkin Para-Kredi ve Koordinasyon Kurulu Tebliği, 21.06.2013, Türkiye Cumhuriyeti Resmi Gazete, <http://www.resmigazete.org/tarih/20130621.html>, Erişim tarihi: 24.11.2015.
21. TC Başbakanlık Türkiye İstatistik Kurumu (TÜİK). Hayvancılık İstatistikleri Veri Tabanı. Ankara. <https://biruni.tuik.gov.tr/hayvancilikapp/hayvancilik.zul>, Erişim tarihi: 01.11.2015.
22. Uygur ÖŞ, Girişgin O. Bal arısı hastalık ve zararlıları. Uludag Bee Journal 2008; 8(4): 130-42.
23. Uzundumlu SA, Aksoy A, Işık HB. Arıcılık işletmelerinde mevcut yapı ve temel sorunlar; Bingöl ili örneği. Atatürk Üniv Ziraat Fak Derg 2011; 42(1): 49-55.
24. Zilberman D, Barel S. Gıda güvenliği yönetmeliklerinin uluslararası bal ihracatındaki önemi. Dördüncü Uluslararası Marmara Arıcılık Kongresi. Aralık, 2-4, 2010; Çanakkale-Türkiye.

Sorumlu yazar:

Araş. Gör. Mustafa Bahadır Çevrimli
Ankara Üniversitesi Veteriner Fakültesi Hayvan
Sağlığı Ekonomisi ve İşletmeciliği AD 06110
Dışkapı Yerleşkesi-Ankara.
Tel: 0312 317 0315-4497(Dahili)
GSM: 0553 452 4520
E-posta: bahadir.cevrimli@gmail.com